

6. TŘÍDA: DĚTI A SPISOVNÁ ČEŠTINA

Romana Prouzová

OBSAH

ÚVOD

KONSTELACE STĚŽEJNÍCH FAKTORŮ

TEST Č. 1

Test č. 1 – první část

Tabulka č. 1

Interpretace

Shrnutí

Tabulka č. 1a

Interpretace

Test č. 1 – druhá část

Tabulka č. 2

Interpretace

Shrnutí

Tabulka č. 2a

Interpretace

Tabulka č. 3

Interpretace

Shrnutí

ZÁVŘEČNÉ SHRNU TÍ

POZNÁMKY

LITERATURA

ÚVOD

Problematika vztahu sledovaných dětí z českého prostředí ke spisovné podobě českého jazyka se více či méně objevuje ve všech dosavadních textech, které zachycují, či dílčím způsobem shrnují poznatky z jednotlivých období výzkumu. Vzpomeňme podkapitolu *Jazyk – nástroj a cíl* ve zprávě za druhou třídu (Prouzová, 1997), podkapitolu *Spisovná čeština* ve zprávě za třetí třídu (Prouzová, 1998), subkapitolu *Spisovná vs. obecná čeština* ve Čtvrté třídě (Prouzová, 1999). Ve zprávě za pátou, tedy poslední třídu prvostupňové docházky se problematika vztahu spisovné a obecné češtiny prolíná celým textem. Ten je zaměřen na praktickou výuku vyprávění v hodinách slohu, týká se mimo jiné také např. vztahu přímé a nepřímé řeči a jazykových prostředků její realizace. Pozornost je zde věnována i rozdílům mezi spisovnou a obecnou češtinou obecně, a to jak v podobě psaného, tak i mluveného jazyka (Prouzová, 2000).

Ve shrnutí za šestou třídu, kdy žáci mají již za sebou ukončení prvního stupně základní školy a přecházejí postupně a plynule do období staršího školního věku, se chceme (aniž bychom v tomto smyslu předpokládali nějaký výraznější předěl, ba naopak) spíše s určitým časovým odstupem pokusit o jistou dílčí sondu do oblasti jejich povědomí o vztahu jazyka spisovného a obecné češtiny, tedy do jedné z významných oblastí mluvního vývoje dětí dané věkové kategorie, tj. mladšího školního věku. Konkrétní materiál, ze kterého vycházíme je poměrně rozsáhlý, proto v tuto chvíli, nikoli náhodou, volíme právě problém vztahu dětí ke spisovné češtině jako významné a později možná i nosné téma budoucího plánovaného

celkového shrnutí, neboť setkávání se a někdy i potýkání se spisovnou variantou češtiny se v podstatě týká každého žáka české školy (a nejen jeho), a to právě přinejmenším od počátku školní docházky. Od něho se pak možná často odvíjejí další "problémy" dětí, které jsme mohli sledovat např. ve čtvrté třídě při skloňování substantiv (např. instrumentál typu *s oknamama*, *s oknami* apod.- Prouzová, 1999). Takové a podobné jevy zachycené zejména v mluvním, ale často i písemném projevu dětí pak později mimo jiné podrobíme zevrubnějšímu zkoumání, nikoli však v tomto textu. Pokusíme se tak potvrdit, případně vyvrátit hypotézu spojitosti některých jevů v jazykovém projevu dětí mladšího školního věku právě s existencí dvou dominantních variant českého jazyka. V souvislosti s tím se budeme později na základě nasbíraného materiálu věnovat také otázce rozsahu slovní zásoby a jejího rozvoje, a to i s ohledem na vztah obecné a spisovné češtiny ve verbálním projevu dětí.

Většina dětí v našich podmínkách přicházela do školy vybavena obvykle jazykovými prostředky interdialektu – obecné češtiny, resp. "pražské mluvy", a to především na bázi mluveného jazyka, s určitou, nepochybně ne zcela stejnou komunikační zkušeností a dovedností v této oblasti. V této době děti též nepochybně měly i určité větší, či menší povědomí o existenci a prostředcích spisovného jazyka, případně byly vybaveny zpravidla intuitivně pravidly jeho používání úměrně dané věkové kategorii. Škola pak nastupuje cestu upravování a dalšího rozvíjení dosavadní komunikační dovednosti dětí. To platí zejména pokud jde o děti, pro něž je čeština prvním, mateřským jazykem. Poněkud jiná situace nastává v případě dětí které se zde též objevovaly, či objevují, pro něž je čeština jazykem druhým, cizím, přesto však z různých důvodů navštěvují českou školu (cizinci, Rómové) nebo děti, jež se češtinu učí jako první jazyk, ale jejichž domácí prostředí zprostředkuje z různých příčin relativně omezený repertoár příslušných jazykových prostředků, ať už jde o jazyk mluvený nebo ještě spíše jazyk psaný. Tyto děti mají situaci o něco obtížnější, vycházejí z jiné předpokladové báze. V našich konkrétních podmínkách se tato třetí kategorie může týkat některých romských dětí, zejména těch, jejichž rodiče, pro něž samotné je čeština mnohdy jazykem druhým, předávají svým potomkům často cíleně, v zájmu asimilace s českým prostředím pouze češtinu (tyto děti pak tvrdí, že se u nich mluví česky a nikoli rómsky, že romštinu neumějí, případně, že ji znají jen z písní, od prarodičů apod.). Pro rodiče těchto dětí čeština není prvním jazykem a ani opora v psaném jazyce tedy nebývá silná, nehledě na charakter případného prvního jazyka-romštiny, která je jazykem především mluveným. Tyto děti se pak s rozdílem spisovná vs. obecná čeština (a nejen s ním) setkávají zejména ve škole (a pochopitelně v masmédiích). Jednou z otázek, které se nabízejí, pravděpodobně bude, jak se právě tyto děti s daným problémem v průběhu dosavadní školní docházky vyrovnávaly a vyrovnávají. Zejména rómské děti (ale i děti jiných, nečeských národností, které se ve sledované třídě zejména v minulosti objevily) totiž často i při velmi dobrém zvládnutí regionální varianty mluvené češtiny mívají specifické problémy s psanou podobou jazyka, jemuž se hovorově spisovná mluvená čeština nejvíce blíží (srov. historické důvody této podobnosti).

KONSTELACE STĚŽEJNÍCH FAKTORŮ, tj. faktorů majících vliv na jazykovou a komunikační výchovu sledovaných dětí – rekapitulace dosavadní výchovně-vzdělávací situace z daného hlediska.

Lze konstatovat, že sledované děti přinejmenším díky absolutoriu předchozího ročníku, tedy páté třídy, prošly důsledně uplatňovanou komunikační výchovou, a to zejména pokud jde o vyučování slohu (Prouzová, 2000). Tato konkrétní výuka velmi dobrým způsobem nastartovala a do značné míry usměrnila a rozvinula aktuální komunikační dovednosti dětí (včetně problematiky zákonitostí užívání a kombinování spisovného jazyka mluveného a

obecné češtiny ve formálních i neformálních projevech mluvených, ale i psaných), a to alespoň na sledovatelné úrovni jejich projevů v rámci zmíněné výuky českého jazyka. (Např. slohové projevy psané, které máme k dispozici svědčí o dynamickém rozvoji jazykové kompetence dětí v této oblasti). Bezpochyby motivující i kýžená a bezesporu i náročná dialogická forma výuky v předcházejícím ročníku kombinující mluvené a psané projevy by měla být dobrým základem pro rozvoj komunikační kompetence dětí, neboť řízený dialog a mluvená komunikace vůbec jsou významnými složkami řečového vývoje dětí. Předpokladem takové komunikační výchovy je nepochybně i role učitele jako komunikačního vzoru. Ta u učitele nezbytně předpokládá dobré poučení o jazykovém kódu a jeho vývoji, právě tak jako o stavu jazyka v dané době, o řečové komunikaci a jejích specifikách. Důležité je též vědomí zákonitého kombinování obou forem jazyka v rámci jednotlivých projevů mluvené komunikace. Tyto podmínky, myslím, byly v dané situaci ze strany učitelky jednoznačně splněny.

Zrekapitulujme si nejdůležitější přístupy vyučující, které se uplatňují v hodinách českého jazyka s ohledem na rozvoj komunikační kompetence dětí zvláště pak se zřetelem k užívání spisovné a obecné češtiny v mluvených projevech tak, jak jsme je zachytili již v předcházejícím školním roce. Stěžejní body tohoto přístupu lze shrnout následujícím způsobem:

1. Poučení o možnostech užívání a kombinování obecné češtiny a spisovného jazyka, a to jak v projevech psaných, tak i mluvených; realizováno prakticky prostřednictvím dialogické metody výuky zejména v hodinách slohu, ale i v rámci jazykové výchovy za aktivní interakce učitelky a žáků, ale i teoreticky (obsah výkladu):
  - a) uvedení funkce obecné češtiny v přímé řeči jako stylistického prostředku slohových postupů zprostředkovává širší pohled na funkce a užití obou forem jazyka,
  - b) zavedená kategorie “hodnocení spolužáka” v rámci slohové výchovy (viz Prouzová, 2000) rozvíjí komunikační dovednosti dětí zejména v oblasti vyjadřování se v rámci formálního projevu, a to tím, že vyžaduje formulování problému v příslušné formě jazyka,
  - c) intenzivní kontinuální prakticky realizované zprostředkovávání rozdílů mezi psanou a mluvenou komunikací zejména při komunikační a slohové výchově,
  - d) průběžné teoretické poučení o jazykových formách i prostředcích.
2. Interaktivní přeformulování prvků obecné češtiny v projevech žáků tam, kde to komunikační situace vyžaduje (v rámci hodin slohu, při jazykové výuce).
3. Používání adekvátních forem jazyka v komunikaci se žáky, role komunikačního vzoru.

Především v těchto souvislostech, ale i v souvislostech současných lingvistických úvah o vztahu mezi kodifikovanou normou a jazykem každodenní komunikace nás mimo jiné zajímalo, co si o spisovném jazyce v době po absolvování prvního stupně myslí samotné děti. Zajímalo nás také to, do jaké míry jsou prvky spisovné a nespisovné češtiny schopny v textech vůbec identifikovat a rozeznávat. Právě schopnost dětí tyto jevy rozeznávat a také nahrazovat spisovnými prostředky bude předmětem této práce. Jedná se zde tedy v tomto ohledu o určitou reflexi současného stavu jazyka a o možnosti jeho užívání v dané věkové kategorii, zachycené v určitém čase a na určitém místě. Předpokladem bylo, že děti tohoto věku, na rozdíl od žáků např. druhé třídy, již i díky školnímu působení, zejména ve výuce

v českém jazyce, ale nověji i v občanské nauce, kde jim v šesté třídě byla mimo jiné ve výkladu přiblížena i podstata rozdílu dvou významných útvarů národního jazyka, tj. spisovné a obecné češtiny, a to včetně historických souvislostí tohoto jevu, mají tento vztah nějakým způsobem utříděný i v určitých pojmech. Proto byl dětem v šesté třídě zadán jednak písemný test zaměřený na identifikaci a náhradu slov nespisovných výrazy spisovnými (Test č. 1) a test zacílený na vztah dětí ke spisovnému jazyku vůbec, který sleduje jak subjektivní názory respondentů na tuto problematiku, tak jejich povědomí o rozdílu obou jazykových forem (Test č. 2, který bude rozebrán později). Oba testy pak byly zpracovány formou tabulek. V tomto textu se budeme tedy podrobně věnovat Testu č. 1.

TEST Č. 1

V průběhu školního roku 1999/2000, tedy v šestém ročníku, dostali žáci k posouzení dva texty převzaté ze standardních učebnic českého jazyka pro ZŠ. První z nich představuje příběh s jedním kontextem (zpracován v Tabulce č. 1 a v Tabulce č.1a), druhý tvoří izolované věty (zpracován v Tabulkách č. 2, 2a a 3). Úkolem dětí bylo v obou případech identifikovat a označit všechna slova nespisovná a nahradit je vhodným slovem náležejícím do spisovné slovní zásoby. Testu se účastnilo 21 žáků. (Dva z nich lze považovat za dysgrafiky, dva žáci jsou romské národnosti, ale mají velmi dobře zvládnutý mluvený jazyk.)

Děti zvolily různé strategie vypracování tohoto úkolu; některé z nich slova, která považovaly za nespisovná, označily přímo v textu a tamtéž připojily své “správné” řešení, jiné slova v textu pouze označily a řešení připojily samostatně, na volné místo za zadaným úkolem. Poslední skupina respondentů slova v textu neoznačila vůbec a řešení psala na volné místo, a to buď ve variantě dvojice *spisovné – nespisovné*, anebo prostřednictvím pouhého výčtu slov nahrazujících původní slova identifikovaná jako nespisovná. V kolonkách *náhrada* (viz tabulky) jsou pak zachycena všechna slova, která děti uvedly jako spisovné ekvivalenty. Jsou zapsána autenticky, tedy tak, jak byla dětmi napsána, včetně chyb v grafice. Chybám, zejména pravopisným nebude při rozboru věnována zvláštní pozornost (pokud nebudou souviset s popisovanou problematikou). Jednotlivé způsoby často graficky i chybně realizované ekvivalentace patříci však zjevně do jedné množiny budou tedy brány jako jeden způsob řešení (např. *vtipy, vtipi, ftipy, ftipi* oproti *fóry*, příp. *legrace*). Je třeba dodat, že výsledky testu nelze přeceňovat, neboť se nejedná o reprezentativní vzorek populace, záleží též na aktuálním psychickém stavu respondentů, včetně koncentrace pozornosti na daný úkol. Nicméně však řešení testu vypovídá o míře vnímání rozdílů mezi obecnou a spisovnou češtinou u sledovaných dětí a přispívá tak i k poznání stavu komunikačních dovedností dětí dané věkové kategorie v této oblasti.

Test č. 1 - první část Znění zadaného textu

*Vodník Kapinos vypravuje
(podle J. Drdy)*

S naším hastrmanským řemeslem už to jde z kopce. My starý se jeden za druhým vytrácíme a dorost nejní. Já sám mám kluky štyry. Každěj je svým způsobem vodborník, ale vod řeky rači dál. A řeka už taky nejní to, co bejvala. Dno je zanesený všelijakejma fabrickejma splaškama a ryby tak tak, že dejchaj. Tak my vodníci si vobčas zateskníme a vypravujeme si něco pěknýho z vlastního života.

Tabulka č. 1

Najdi slova nespisovná a nahraď je slovy spisovnými.		
Nespisovná slova	Četnost	Náhrada
STARÝ	6	Staří (3)
NEJNI	12	Neni (3), není (6), nejsou (1)
ŠTYRY	13	Čtyři (11), čtyry (1)
KAŽDEJ	17	Každý (14), každý (3)
VODBORNÍK	14	Odborník (14)
VOD	14	Od (14)
RAČI	4	Radči (3), radši (1)
NEJNI	15	Neni (4), není (10)
BEJVALA	19	Bývala (12), bývalo (2), bivala (2), byla (1), bejvalá (1)
ZANESENÝ	5	Zanesené (5)
VŠELIJAKEJMA	13	Všelijakýma (6), všelijakými (3), všema (1), jakýma ¹ (1), všelijakým ² (1), svelijakýma (1)
FABRICKEJMA	14	Fabrickýjmi ² (1), fabrickýma (5), fabrickými (3), fabrický (1), továrníma (1)
SPLAŠKAMA	4	Zbytkama (1), humus (1), splaškama (1), odpadkama (1)
DEJCHAJ	18	Dýchají (3), dýchaj (7), dejchají (1), dýcháme (1), dejchaj (1), dichaj (2), dychají (1), dýchal (1)
VOBČAS	15	Občas (14)
PĚKNÝHO	15	Pěkného (14), pekneho (1)
SUMA	Z 16 nespisovných slov identifikováno 21 respondenty 198 krát, neidentifikováno 138 krát (z celkového počtu možných 336 četností).	

Tabulka č. 1 obsahuje výčet všech slov nespisovných, které se v daném textu vyskytují. Ten se v tomto případě kryje se sumou slov identifikovaných dětmi jako nespisovná, to znamená že žádný z respondentů při řešení tohoto úkolu nepovažoval některé spisovné slovo v textu za nespisovné. Nikdo z nich však na druhou stranu správně neidentifikoval všechna slova nespisovná (viz jednotlivé četnosti, žádné ze slov nebylo identifikováno všemi 21 respondenty). Tabulka tedy dále zachycuje jednotlivé četnosti identifikací nespisovných výrazů v daném textu a jejich případné náhrady (slova považovaná dětmi za spisovné ekvivalenty nespisovných slov). V některých případech pak děti slova, která považovaly za nespisovná, v textu označily, ale nenašly, či z různých důvodů nevedly jejich vhodný spisovný ekvivalent, náhradu. Proto počet slov prezentovaných jako náhrady nemusí ve všech případech souhlasit s jednotlivými příslušnými četnostmi. Specifikem tohoto textu je opakovaný výskyt téhož slova (výraz *nejni*). To bylo pak také dvakrát v tabulce zpracováno, protože jej děti v jednotlivých případech různě identifikovaly a v jednom případě i různě nahradily (jak vyplývá z rozdílné četnosti a v jednom případě i odlišné lexikální náhrady, Tab. č.1).

Interpretace

V tomto prvním, uměleckém textu, který je stylizací mluveného projevu, se jedná o identifikaci jednotlivých nespisovných tvarů slov, resp. jejich nespisovných rysů, které se liší fonologicky (či morfonologicky) od tvarů spisovné češtiny, příp. jde o záležitost fonetickou. Daná slova nespisovná lze dle povahy rozdílu od spisovného ekvivalentu rozdělit do několika

skupin. U každého slova je ve výčtu znovu uveden údaj z tabulky, který vypovídá o tom, kolikrát bylo slovo identifikováno, protože, jak již bylo dříve uvedeno, ne ve všech případech byla slova nahrazena spisovným ekvivalentem. Proto tato čísla, která vypovídají pouze o zaznamenání jevu, neodpovídají v některých případech počtu spisovných ekvivalentů, se kterými se zde dále pracuje, a jsou uváděna v dalším rozboru.

Skupina č. 1

a) KAŽDEJ /17/

b) BEJVALA /19/

DEJCHAJ /18/

c) VŠELIJAKEJMA /13/

FABRICKEJMA /14/

Tato skupina obsahuje slova, jejichž nespisovnost je dána protikladem obecněčeského *-ej(-)* a spisovného *-ý(-)*, ať už v koncové části slova (*každej*, *všelijakejma*, *fabrickejma* – v obou posledních slovech se pak tento zmíněný jev kombinuje s dalším rozdílným tvarem spisovné a obecné češtiny, tvarem instrumentálu, viz dále), nebo v základu slova (*bejvala*, *dejchaj* – poslední případ ještě vyžaduje ve spisovném tvaru doplnění koncovky *-í*, viz dále). Ve všech zmíněných případech výskytu *-ej(-)* se jedná o rys tvaroslovný, fonologicky podmíněný. (Vývojový rozdíl fonologický, kdy *-ý(-)* se mění v *-ej(-)* má morfonologický důsledek.)

Prvá tři slova této skupiny (*každej*, *bejvala*, *dejchaj*) byla identifikována a v tomto smyslu (*-ej(-)* v *-ý(-)*) i opravena s poměrně vyrovnanou a vysokou četností (*každý*, resp. *každy* /17x/, *bývala* v několika grafických variantách /17x/, *dýchaj/í/* v různých grafických variantách /15x/). Hodnoty tedy představují 81%, 81% a 71% úspěšnosti ve vyhledání a opravení jevu tohoto typu. Ve dvou posledních výrazech byl jev opraven o něco méně častěji (*všelijakýma/-ými* v různých grafických variantách /11x/, *fabrickýma/-ými* v různých grafických podobách /10x/, tj. s 52% a 48% úspěšností). Situaci komplikuje fakt, že slovo jako celek, tedy lexém včetně jeho tvaru náleží do obecněčeské slovní zásoby, slovo by mělo tedy být nahrazeno jako celek (Připojování spisovné koncovky k obecněčeskému základu je sporné). Jako takové bylo bráno a nahrazeno pouze v jediném případě, a to slovem *továrníma*, tj. nespisovným tvarem slova náležejícího do spisovné slovní zásoby (*továrními-továrníma*).

Skupina č. 2

VŠELIJAKEJMA /13/

FABRICKEJMA /14/

Druhý jev z oblasti obecné češtiny, který reprezentují tato slova, je tvar instrumentálu plurálu adjektiv, který má v tomto jazykovém útvaru podobu *-ejma*, popř. *-í/ýma* proti spisovnému *-í/ými*. Tento jev byl dětmi podchycen nesrovnatelně méně častěji (*všelijakými* /3/, *všelijakým* /1/ (ve zmnoženém počtu „nožiček“ koncového grafému předpokládáme realizaci *-i*), *fabrickými* /1/, *fabrickými* /3/, tj. v obou případech se jedná o 19% úspěšnost).

Skupina č. 3

DEJCHAJ /18/

Pouze čtyři děti identifikovaly a nahradily i obecněčeské zakončení slova (protiklad *dejchaj/dýchaj – dýchají*) korektním spisovným zakončením (-/a/jí). Úspěšnost tohoto řešení byla 19%.

Skupina č. 4

VODBORNÍK /14/

VOD /14/

VOBČAS /15/

Protetické *v-* děti opravovaly ve všech případech vyrovnaně (*odborník /14x/, od /14x/, občas /14x/*, tedy ve všech případech s 67% úspěšností).

Skupina č. 5

(my) STARÝ /6/

Tento jev náleží opět do oblasti rozdílu obecné a spisovné češtiny, týká se zakončení slova, jedná se o tvaroslovnou záležitost. Děti byl tento protiklad (*stary-staří*) podchycen a zejména opraven ve velmi málo případech (*staří /3/*, úspěšnost necelých 14%).

Skupina č. 6

NEJNI (1)/12/

(2)/15/

Zde se jedná o odlišnost v základu slova nespisovného a spisovného. Děti ho opravily v jednom případě 7x (*není /6x/, nejsou - dorosti nejsou /1x/*), ve druhém 14x (*není /10x/*), tedy v prvním případě s 33% úspěšností (případ náhrady slovem *nejsou* lze myslím v tomto kontextu akceptovat, neboť je adekvátním spisovným doplněním, byť ke smyšlenému tvaru slova *dorosti*) a v druhém dokonce s 48% úspěšností. Děti tento výraz nahrazovaly též výrazem *neni*, tedy jiným výrazem z obecné češtiny, který je v mluveném jazyce frekventovaný (*neni/3x/ a /4x/, 14% a 19%*), což svědčí o tom, že je alespoň částí dětí zřejmě vnímán již jako spisovný.

Skupina č. 7

ŠTYRY /13/

Zde se nejedná o systémově vývojový fonologický protiklad, jde o záležitost lexikálně-hláskoslovného rozdílu obecné a spisovné češtiny. Děti tento výraz nahradily podobou

spisovnou 11x (*čtyři/11x*), tedy s 52% úspěšností. Pouze v jednom případě byl nahrazen výrazem obecným, ale poněkud modifikovaným *čtyry*.

RAČI /4/

Zde se opět jedná o výslovnostní záležitost (*raději/radši-rači*), jde o splynutí dvou konsonantů, tedy o rys fonetický, nikoli fonologický. Výraz byl nahrazen spisovným korektně zapsaným ekvivalentem pouze v jediném případě (*radši/1x*, 5% úspěšnost), 3x byl nahrazen výrazem *radči /3x*, což může svědčit o nejistotě dětí, pokud jde o grafiku tohoto slova. Výraz lze snad ale akceptovat jako chybně zapsaný spisovný výraz. Celková úspěšnost je tedy 19%.

Zvláště v těchto dvou posledních případech je třeba připomenout, že výchozí text je textem uměleckým, že se zde tedy jedná o stylizaci mluveného projevu. V grafice jsou pak jevy tohoto typu tedy stylizované. V případě slova *rači* se můžeme vzhledem k celkové velmi nízké četnosti zaznamenání tohoto rysu domnívat, že děti tento výraz díky jeho stylizované grafické realizaci v textu obtížně identifikovaly jako ekvivalent k výrazům *radši*, *raději*. Tím by mohl být vysvětlen i markantní rozdíl v náhradách těchto dvou výrazů s obdobným rysem.

Skupina č. 8

SPLAŠKAMA /4/

Obecněčeskou unifikaci tvarů pro všechny rody děti ani v jednom případě nenahradily spisovným tvarem instrumentálu *splašky*. Slovo, které je spíše stylově „vyšší“ a k němuž je pouze připojena obecněčeská koncovka, děti nahrazovaly spisovnými synonymy, taktéž s obecněčeskou koncovkou (*zbytkama/1*, *odpadkama/1*), v jednom případě pak neskloněným výrazem *humus* s příznakem expresivity, který bychom v tomto přeneseném významu zřejmě za vhodný spisovný ekvivalent nepovažovali. Úspěšnost náhrad ve prospěch spisovného tvaru výrazu je zde tedy 0%.

Skupina č. 9

ZANESENÝ (dno) /5/ (něco) PĚKNÝHO /15/

Zde se jedná opět o protiklad spisovné a obecné češtiny, který se projevuje v realizaci koncovky. Přestože jde u obou slov v podstatě o identický jev, děti jej zaznamenávaly a opravovaly s dosti rozdílnou četností (*zanesené /5x*, *pěkného*, resp., *pekneho/15x*). To znamená, že v prvním případě opravily jev nespisovný pouze s 24% úspěšností a v druhém případě s 71% úspěšností. O tom, co způsobilo takový rozdíl v identifikaci dvou obdobných jevů, můžeme jen spekulovat. Nabízí se vysvětlení, že žáci registrovali méně tvar *zanesený*, protože ten v jiném kontextu může být i tvarem spisovným (např. *zanesený příkop*), zatímco adjektivní tvar *pěknýho* je pouze nespisovný. To by však ve svém důsledku zřejmě znamenalo i to, že děti příliš nevnímají kontext, ve kterém se slova vyskytují, opravují je izolovaně. Této interpretaci by nasvědčovala i skutečnost, že jedno z dětí nahradilo např. slovo *všelijakejma* slovem *jakýma*, protože bylo v textu rozděleno (*všeli-jakejma*). Svědčila by pro to i různá četnost identifikace dvou stejných výrazů, které se v textu vyskytly dvakrát a mají tedy různý kontext (*nejni*).

Test č. 1 – první část
Shrnutí

Tabulka č. 1a – tabulka shrnutí

Tabulka shrnutí			
Nespisovná slova	% úspěšnosti	Počet spis. náhrad	Náhrada akceptovaná jako spisovný ekvivalent.
STARÝ	14%	3	Staří (3)
NEJNI	33%	7	Není (6), nejsou (1)
ŠTYRY	52%	11	Čtyři (11)
KAŽDEJ	81%	17	Každý (14), každý (3)
VODBORNÍK	67%	14	Odborník (14)
VOD	67%	14	Od (14)
RAČI	19%	4	Radči (3), radši (1)
NEJNI	48%	10	není (10)
BEJVALA	81%	17	Bývala (12), bývalo (2), bývala (2), byla (1)
ZANESENÝ	24%	5	Zanesené (5)
VŠELIJAKEJ MA	57%	12	Všelijakýma (6), všelijakými (3), jakýma ¹ (1), všelijakým (1), svelijakýma (1)
FABRICKEJ MA	48%	10	Fabrickýjmi (1), fabrickýma (5), fabrickými (3), fabrický (1),
VŠELIJAKEJ MA	14%	3	Všelijakými (3)
FABRICKEJ MA	19%	4	Fabrickýjmi (1), fabrickými (3)
SPLAŠKAMA	0%	0	
DEJCHAJ	71%	15	Dýchají (3), dýchaj (7), dýcháme (1), dichaj (2), dychají (1), dýchal (1)
DEJCHAJ	19%	4	Dýchají (3), dychají (1)
VOBČAS	67%	14	Občas (14)
PĚKNÝHO	71%	15	Pěkného (14), pekneho (1)
<i>SUMA</i>	V prům. respondenti identifikovali a vhodně nahradili 44% jevů.	Z 19 nespisovných jevů vhodně opraveno 21 respondenty 176 krát, neopraveno 223 krát (z celkového počtu možných 399 četností).	

Interpretace

Tabulka č. 1a obsahuje podobně jako Tabulka č. 1 výčet všech slov nespisovných, která se v daném textu vyskytují. Některá slova jsou však tentokrát uvedena vícekrát, a to v případě, že se v nich objevilo více nespisovných jevů. Ta jsou pak uvedena pro každý jev a jeho četnost zvlášť. Tabulka tedy dále zachycuje jednotlivé četnosti identifikací nespisovných výrazů a tentokrát pouze výčet řešení, která jsou akceptována jako spisovné náhrady. (Slova, která jsou považována za vhodný spisovný ekvivalent, v některých případech i při chybné grafické realizaci.) Tabulka pak dále zaznamenává jejich procentuální zastoupení. Jak bylo též výše uvedeno v některých případech děti slova, která považovaly za nespisovná, v textu

označily, ale nenašly, či z různých důvodů neuvedly jejich vhodný spisovný ekvivalent, náhradu. Tyto případy již uváděny nejsou. Proto počet slov v kolonce spisovný ekvivalent ve všech případech souhlasí s jednotlivými příslušnými četnostmi. Slovo *nejni* bylo opět uvedeno v tabulce dvakrát (protože bylo též různým způsobem identifikováno a nahrazeno, jak vyplývá z různých četností, viz výše Tab. č.1).

Z morfologických (morfonologických) odlišností děti nejčastěji identifikovaly a přijatelně nahrazovaly slova obsahující obecněčeský prvek *-ej(-)* v základu slova (*každej* (81%), *bejvala* (81%), *dejchaj* (71%)), ale často i v zakončení slova (*všelijakejma* (57%), *fabrickejma*(48%)-zde je situace komplikována tím, že zakončení slova obsahuje vždy dva jevy, které mohou odlišovat tvar spisovný a obecněčeský). Pouhá identifikace i při ne zcela korektní, tj. částečné náhradě je pak zde ještě o něco vyšší (62% a 67%), jak vyplývá z Tab. č.1. Nemáme zde však kontrolu, zda děti identifikovaly jev jako nespisovný pro přítomnost *-ej(-)*, či tvarovou koncovku instrumentálu jako celek, nebo jen pro její zakončení. Se značnou četností a zcela vyrovnaně byla též identifikována a vhodně opravována slova s protickým *v-* (*vodborník* 67%, *vod* 67%, *vobčas* 67%). Ani v jednom případě naopak nebyla spisovným ekvivalentem nahrazena substantivní koncovka instrumentálu plurálu (*splaškama* (0%)), poměrně nízká úspěšnost byla zaznamenána i v případě adjektivního zakončení instrumentálu plurálu (*všelijakejma*(14%), *fabrickejma* (19%)), ale i v případě identifikace obecněčeského slovesného zakončení (*dejchaj* (19%)). Zvláštním případem je identifikace jevu, který náleží do stejné třídy tvaru adjektivního zakončení, ale byl zaznamenán a opraven s výrazně různou četností. Jedná se o výrazy *pěknýho* (71%), a (dno) *zanesený* (24%). Lze předpokládat, že důvodem rozdílné interpretace, jak již bylo výše uvedeno, je skutečnost, že žáci registrovali méně tvar *zanesený*, protože ten v jiném kontextu může být i tvarem spisovným (*např. zanesený příkop*), zatímco adjektivní tvar *pěknýho* je pouze nespisovný. Rozdílné řešení jsme též zaznamenali ve dvou případech odlišností fonetických (a nikoli systémově fonologických). Jde o protiklad obou jazykových útvarů, zde v textu reprezentovaný i stylizovanou grafickou realizací, která zřejmě v jednom případě způsobila až nepochopení. Následkem toho děti jeden z výrazů nahradily pouze ve čtyřech případech (*rači* (19%), zatímco v druhém obdobném případě je četnost výrazně vyšší (*štyry* (52%)). Stylizovaný výraz *nejni*, byl vhodně opraven v jednom případě 7 x a v druhém 10 x (*nejni* (33% a 48%)), průměrně tedy s 41% úspěšností). Velmi nízká četnost byla zaznamenána v případě protikladu koncovky spisovné a obecněčeské u nominalizovaného adjektiva (my) *starý* (14%).

Průměrná úspěšnost identifikace a nahrazení obecněčeských jevů v oblasti morfonologických (příp. fonetických) rozdílů mezi jazykem spisovným a obecnou češtinou byla ve sledovaném souboru 44%. Nadpoloviční úspěšnost řešení (více než 50% úspěšnost) jsme zaznamenali u 47% případů.

Test č. 1 - druhá část

Znění zadaného textu

Udělal si fleky na košili. Děda vyprávěl prima fóry. Vracíme flašky od různých nápojů. Nosil vždy v kapse kousek špagátu. Za pětku si nakoupil sladkosti. Ségra si prohlížela mou zákajdu.

Tabulka č. 2

Najdi slova nespisovná a nahraď je slovy spisovnými.		
Nespisovná slova	Četnost	Náhrada
FLEKY	5	Skvrny(4), flíčky(1)
FÓRY	16	Vtipy(8), vtipi(2), ftipy(2), ftipi(1), anekdoty(1), fóry(1), legrace(1)
FLAŠKY	18	Láhve(10), láhev(1), lahve(6), flašky(1)
ŠPAGÁTU	11	Provaz(2), provazu(1), provázku(4), provázků(1), provazku(1), provásku(1), tkaničky(1)
PĚTKU	15	Deset korun(3), deseti korunu(1), desetikorunu(2), desetikoruna(1), 10 Kč(3), deset Kč(1), pětikorunu(3), pět korun(1)
SÉGRA	18	Sestra(16), sestřička(1), segrá(1)
ŽÁKAJDU	21	žakovskou(7), žakovská knížka(1), žakovská kniha(2), žakovskou knížku(10), žakovskou k.(1)
<i>SUMA</i>	Ze 7 nespisovných slov identifikováno 21 respondenty 105 krát, neidentifikováno 42 krát (z celkového počtu 147 možných četností).	

Tabulka č. 2 obsahuje - podobně jako Tabulka č. 1 - výčet všech slov nespisovných, která se v daném textu vyskytují. V řešení této úlohy se celkový počet slov nekryje se sumou slov identifikovaných dětmi jako nespisovná, jak tomu bylo v předcházejícím případě, což znamená, že někteří z respondentů při řešení tohoto úkolu považovali i některá spisovná slova v příslušném textu za nespisovná. Tato slova jsou zpracována dále, viz Tabulka č. 3. Jeden výraz byl tentokrát - jako jediné slovo z obou souborů - identifikován všemi respondenty, což zřejmě souvisí s frekvencí užívání tohoto slova ve školním prostředí (*žakajda*). Tabulka č. 2 opět dále zachycuje jednotlivé četnosti identifikací nespisovných výrazů v daném textu a jejich případné náhrady (slova považovaná dětmi za spisovné ekvivalenty nespisovných slov). V některých případech pak děti slova, která považovaly za nespisovná v textu označily, ale jako náhradu použily tentýž výraz. Takové „náhrady“ jsou v tabulce též pro přesnost uvedeny, ale nebudeme s nimi dále pracovat. Můžeme v těchto případech pouze spekulovat, zda děti neznaly adekvátní výraz ze spisovné češtiny, nebo zda si nejsou „nevhodnosti“ takovýchto výrazů v textu jisti, či zda se jedná o opominutí apod. Počet slov prezentovaných jako náhrady tedy zde ve všech případech souhlasí s jednotlivými příslušnými četnostmi.

Interpretace

Tento text, jak bylo již dříve uvedeno, tvoří izolované, na sobě nezávislé věty, není to tedy souvislý text. Slova, která mají respondenti identifikovat a nahrazovat, patří do oblastí lexikálních diferencí mezi obecnou a spisovnou češtinou, což znamená, že pro označení téhož jevu disponují oba jazykové útvary různými lexikálními prostředky. V tomto smyslu tvoří výrazy vcelku homogenní skupinu a není je třeba dále dělit.

FLEKY

Slovník spisovné češtiny (1978), dále jen SSČ, uvádí toto slovo jako výraz z obecné češtiny (slovník uvádí v omezené míře i lexikální prostředky nespisovné, které se často objevují v mluvených projevech). Jako ekvivalent odpovídající danému bezprostřednímu kontextu je uveden spisovný výraz *skvrna*, dále pak je uvedena zdobnělina *flíček* (též obecná čeština). V tomto smyslu také děti řešily zadaný úkol. Četnost správného řešení je ale poměrně nízká, pouze 4 děti uvedly spisovný ekvivalent *skvrny*, jedno z dětí sice výraz

označilo jako nespisovný, ale jako spisovný ekvivalent uvedlo výraz *fličky*, který nelze dle SSČ jako spisovný akceptovat, neboť je pouze zdobnělinou obecného výrazu. Úspěšnost řešení v tomto případě byla tedy pouze 19%.

FÓRY

SSČ uvádí slovo *fór* jako výraz z obecné češtiny, s expresivním příznakem. Našemu kontextu odpovídá spisovný ekvivalent *vtip*, příp. snad *žertovný nápad*. Výraz *vtip* je pak doplněn výrazem *anekdota* a v tomto významu definován jako *slovní vyjádření žert. obsahu*. V 13 případech děti slovo nahradily výrazem *vtipy* (s různou, i chybnou grafickou realizací, kterou v tomto případě opět necháváme stranou), jedno z dětí uvedlo výraz *anekdoty*, a další slovo *legrace*, které lze myslím v souladu s výše uvedenými definicemi ze SSČ akceptovat. 15 respondentů tedy slovo nejen označilo jako nespisovné, ale i správně nahradilo vhodným výrazem. Úspěšnost řešení v tomto případě je 71%.

FLAŠKY

V SSČ je slovo *flaška* označeno opět jako slovo náležející do obecné češtiny, jako spisovný ekvivalent najdeme výraz *láhev*. 17 respondentů uvádí právě láhev (opět v různých grafických variantách a tvarech, včetně kolísání sg. a pl.) jako náhradu. V tomto případě se zastavíme však u jedné ze zmíněných grafických podob slova. 6 respondentů uvádí jako ekvivalent nespisovného výrazu slovo *lahve*, tedy bez označení kvantity u samohlásky *a*. I tento tvar uvádějí nejnovější Pravidla českého pravopisu (1993) již jako spisovný. Nepochybně jde o variantu slova, která je pravděpodobně typičtější i pro mluvené projevy spisovné. Úspěšnost byla 81%.

ŠPAGÁTU

V SSČ najdeme toto slovo s charakteristikou obecněčeské, jako spisovné ekvivalenty jsou připojeny výrazy *provaz* a *tkanice*, *tkanička* (ta je definována jako *stužka na uvazování n. šněrování zástěry* a ilustrována kontexty *pověsit klíč na tkanici*, *rozvázala se mu tkanička /u boty/*). Děti v souladu s těmito definicemi uvádějí jako spisovné ekvivalenty výrazy *provaz* (v různých grafických variantách a tvarech), a to 10x, jednou bylo uvedeno slovo *tkanička*, které lze, myslím, v tomto kontextu akceptovat. Celkem bylo tedy toto slovo nahrazeno v 11 případech. Úspěšnost vhodného řešení je tedy 52%.

PĚTKU

Výraz v tomto významu SSČ neuvádí vůbec, jedná se zde o význam přenesený (*pětka – desetikoruna*). Výraz nepochybně náleží do obecné češtiny. Poměrně velký počet dětí uvedl správný ekvivalent s významem 10 Kč (11x), ačkoli se lze domnívat, že frekvence tohoto výrazu zejména u mladší generace spíše klesá a tento význam slova by nemusel být již příliš u dětí znám. Uzuálně nevhodný ekvivalent s významem pět korun se objevil pouze ve 4 případech. O tom, zda jde u těchto dětí o dedukci významu z kontextu (koupil za co?+ *pětka* = pět korun), tedy zda prvotně vydedukují, že tento výraz vyjadřuje určitý obnos, částku však hádají pouze podle formální podoby slova, lze v této chvíli opět jen spekulovat. Úspěšnost vhodného řešení je v tomto případě 52%.

SÉGRA

Tento výraz z obecné češtiny SSČ opět neuvádí, jeho význam je zcela zjevný, děti jej v 16 případech nahradily výrazem sestra, v jednom případě pak slovem sestřička, tedy zcela akceptovatelnou zdobnělinou spisovného výrazu. Spisovný ekvivalent je tedy připojen 17x, úspěšnost řešení je 81%.

ŽÁKAJDU

Spisovný ekvivalent tohoto výrazu nalezneme v SSČ pod heslem žák. Jde o spojení *žakovská knížka*, jehož variantami děti nahradily univerbizovaný obecněčeský výraz 14x, 7 dětí pak nahradilo výraz též elidovaným univerbizovaným výrazem (*žakovskou /7x/*), který ve školní komunikaci běžně slyšíme. Je otázka, nakolik je již v tomto prostředí ustálen a používán jako hovorově spisovný výraz, tedy výraz mluvené spisovné češtiny. Považujeme-li univerbizovaný výraz *žakovská* za ustálenou elipsu používanou běžně v daném prostředí a jako takovou za spisovný ekvivalent, který lze akceptovat, splnilo tuto položku všech 21 žáků a úspěšnost by tedy v tomto jediném případě byla 100%. Pokud tuto náhradu jako spisovnou neakceptujeme, splnilo úkol pouze 14 žáků a úspěšnost řešení by byla tedy jen 67%.

Test č. 1 – druhá část

Shrnutí

Tabulka č. 2a – tabulka shrnutí

Tabulka úspěšnosti			
Nespisovná slova	Počet spis. náhrad	% úspěšnosti	Náhrada akceptovaná jako spisovný ekvivalent.
FLEKY	4	19%	Skvrny(4)
FÓRY	15	71%	Vtipy(8), vtipi(2), ftipy(2), ftipi(1) anekdoty(1), legrace(1)
FLAŠKY	17	81%	Láhve(10), láhev(1), lahve(6)
ŠPAGÁTU	11	52%	Provaz(2), provazu(1), provázku(4), provázků(1), provazku(1), provásku(1), tkaničky(1)
PĚTKU	11	52%	Deset korun(3), deseti korunu(1), desetikorunu(2), desetikoruna(1), 10 Kč(3), deset Kč(1)
SÉGRA	17	81%	Sestra(16), sestřička(1)
ŽÁKAJDU	21(14)	100%(67%)	Žakovskou(7), žakovská knížka(1), žakovská kniha(2), žakovskou knížku(10), žakovskou k.(1)
SUMA	96 (89)	Ze 7 nespisovných slov vhodně nahrazeno 21 respondenty 96x (89x), a to z celkového počtu 147 možných četností. Průměrná úspěšnost je 65% (60%).	

Interpretace

Tabulka č. 2a obsahuje podobně jako tabulka č. 1 výčet všech slov nespisovných, která se v daném textu vyskytují. Tabulka dále zachycuje jednotlivé četnosti identifikací nespisovných

výrazů a tentokrát pouze výčet řešení, která jsou akceptována jako spisovné náhrady (slova, která jsou považována za vhodný spisovný ekvivalent, v některých případech i při chybné grafické realizaci), dále pak jejich procentuální zastoupení. Jak bylo též výše uvedeno, v některých případech děti slova, která považovaly za nespisovná, v textu označily, ale nenašly, či z různých důvodů nevedly jejich vhodný spisovný ekvivalent, náhradu. Tyto případy již uváděny nejsou. Proto počet slov v kolonce spisovný ekvivalent ve všech případech souhlasí s jednotlivými příslušnými četnostmi.

V oblasti lexikálních diferencí mezi spisovnou a obecnou češtinou, tj. v případech, kdy oba jazykové útvary disponují různými lexikálními prostředky pro pojmenování téže skutečnosti, byly děti při identifikaci a nahrazování výrazů celkově úspěšnější (65% /60%/) než při vyhledávání morfonologických odlišností (44%). Nadpoloviční úspěšnost řešení (více než 50% úspěšnost) jsme zaznamenali u 86% případů.

Stoprocentní úspěšnost identifikace jsme zaznamenali u slova *žákajda*, což je pochopitelné vzhledem k tomu, že jde o slovo ze školního prostředí, jehož varianty (obecněčeská i varianty spisovné) jsou ve školní komunikaci běžně užívány. Pokud jde o náhrady, záleží na tom, zda připustíme, že univerbizované elidované (*žákovská*) považujeme za náhradu vhodnou. Pokud ano, byla by úspěšnost náhrad 100%, v případě, že bychom tento lexém (či elidované spojení slov) za vhodnou spisovnou náhradu nepovažovali, úspěšnost vhodné náhrady by byla 67%. Vysokou úspěšnost při identifikaci i nahrazování jsme zaznamenali u výrazů *flašky* (81%) a *ségra* (81%), následují výrazy *fóry* (71%), *špagátu* (52%) a *pětku* (52%). Nejmenší úspěšnost byla zaznamenána u výrazu *fleky* (19%), které zřejmě děti jako nespisovné nepocítují.

Tabulka č. 3

Slova identifikovaná jako nespisovná	Četnost	Náhrada
MOU (<i>žákajdu</i>)	2	Mojí(2)
PRIMA	3	Dobré(1), skvěle(1), prima(1)
SI	2	Jsí(2)
<i>SUMA</i>	3 spisovná slova (celkem 7 četností) byla 21 respondenty identifikována jako nespisovná	

Interpretace

Jak bylo výše uvedeno, některé děti v druhé části textu nejen označily a nahradily nespisovné výrazy, jak zadání úlohy vyžadovalo, ale opravily i některé výrazy spisovné, které považovaly za nespisovné. Přestože těchto případů nebylo mnoho, zastavíme se u nich. Jedná se o tři slova, která jsou uvedena v Tabulce č. 3. Je třeba tyto případy rozebrat jednotlivě, protože se jedná o rozdílné jevy.

MOU

Paradigma tohoto přivlastňovacího zájmena (*můj*) zahrnuje jednak tvary adjektivního skloňování tvrdého podle vzoru *mladý*, jednak tvary zájmenného skloňování měkkého, tvary

tzv. delší, tj. *moje, moji, mojí*, které fungují jako dublety kratších tvarů adjektivních. Právě existence dubletních tvarů téhož významu vede zřejmě děti k domněnce, že jde o opozici prostředku spisovného a nespisovného.

PRIMA

Ve významu, který odpovídá kontextu dané věty, se v SSČ uvádí, že se jedná o adjektivum nesklonné, náležející do hovorové slovní zásoby. Jako významové ekvivalenty jsou zde uvedeny výrazy *výborný, skvělý*, příp. *znamenitý*. Dále se v SSČ v tomto smyslu uvádí: *jako hovorové se označují ty lexikální jednotky, popř. některé jejich varianty, které jsou charakteristické pro mluvené spisovné projevy prostě sdělovacího stylu a pociťují se v nich jako bezpříznakové, neutrální...V písemných projevech se hovorových výrazů a podob jako příznakových užívá jen se slohovým záměrem, např. v jejich charakterizačních úsecích (v dialogích osob apod.). Hranice mezi nimi a výrazy češtiny obecné je velmi plynulá.* (SSČ, str. 793). Hranice mezi množinami prvků obou jazykových útvarů, zejména v případě lexikálních prostředků, jsou tedy z pochopitelných důvodů často neostře, jednotlivá slova přecházejí průběžně z jednoho útvaru do druhého (do obecné češtiny náležejí též výrazy, které byly ze spisovné slovní zásoby např. vytlačeny v neustálém procesu vývoje jazyka a jeho kodifikace). Ani dospělý mluvčí si tedy nemusí být jist příslušností některých jazykových prostředků, zejména v mluvených projevech. I z tohoto hlediska je však zajímavé, že několik dětí označilo právě slovo *prima*, které stojí kdesi na pomezí obou jazykových útvarů. Pokud jde o náhrady, v jednom případě je zde použit vhodný ekvivalent *skvěle*. Slovo je zde uvedeno bez diakritiky, to zn. že není označena kvantita samohlásky *e*, která má v tomto případě distinktivní platnost, rozlišuje slovní druh. Buď se jedná o opominutí, které má v tomto případě za následek změnu slovního druhu, anebo byl výraz *prima* zpracován jako adverbium. Kontext věty opravdu připouští interpretovat nesklonný výraz *prima* i jako adverbium, proto jej považujeme za korektní náhradu. Výraz *dobré* má poněkud oslabenou míru vlastnosti vyjádřené původním slovem *prima*. Poslední případ „náhrady“ stejným výrazem bereme jen jako prostou identifikaci, bez přiřazení ekvivalentu.

SI

Zvratné zájmeno *si* děti ve dvou případech nahradily tvarem pomocného slovesa *být*, tj. *jsi*, který naprosto mění význam věty (viz *Udělal si fleky na košili. – Udělal jsi fleky na košili.*). Tento úkon je projevem hyperkorektnosti a možná neporozumění. To znamená, že děti považují tento jev za případ rozdílu mezi psanou podobou slovesného tvaru *být* (resp. *jsem, jsi, jsme, jste, jsou*) a jeho dnes již připouštěnou hovorově spisovnou výslovnostní variantou (*sem, si, sme, ste, sou*). Ta je tedy dnes docela běžná i v mluvených projevech spisovných, ale dosud zcela nepřipustná ve spisovném projevu psaném, pokud by v ní neměla určitou stylizační roli (např. v krásné literatuře apod.). Je třeba dodat, že tato tendence je patrná i v jiných školních psaných projevech dětí a není zde i přes malé početní zastoupení zřejmě náhodná.

Shrnutí

V prvním případě, existence dubletních tvarů adjektiva přivlastňovacího *můj (mou)*, které mají též význam, vede zřejmě děti k domněnce, že jde o opozici prostředku spisovného a

nepisovného. Další případ, tedy výraz *prima*, dle SSČ náleží do hovorové češtiny, stojí tudíž na pomezí obou jazykových útvarů, na jejich pomyslné plynulé hranici. Vzhledem k tomu, že se jednalo o psaný text, a že slovo je v souladu s definicí hovorové češtiny SSČ (viz výše) vhodné spíše pro texty mluvené, má opravení tohoto výrazu své opodstatnění. Oprava výrazu *si* (*Udělal si fleky na košili.*) je případem hyperkorektnosti.

ZÁVĚREČNÉ SHRNUTÍ

V oblasti lexikálních diferencí mezi spisovnou a obecnou češtinou (tabulky č. 1,1a a 2,2a), tj. v případech, kdy oba jazykové útvary disponují různými lexikálními prostředky pro pojmenování téže skutečnosti, byly děti při identifikaci a nahrazování výrazů celkově úspěšnější (průměrná úspěšnost 65%, příp. 60% - viz výše, tabulka č. 2a) než při vyhledávání morfonologických odlišností (průměrná úspěšnost identifikace a nahrazení obecněčeských jevů v oblasti morfonologických (příp. fonetických) rozdílů mezi jazykem spisovným a obecnou češtinou byla ve sledovaném souboru 44%). Nadpoloviční úspěšnost řešení (více než 50% úspěšnost) jsme zaznamenali u 86% případů identifikací a náhrad lexikálních odlišností, u morfonologických odlišností byla nadpoloviční úspěšnost řešení zaznamenána u 47% případů. Z toho plyne, že děti v průměru snáze identifikovaly a opravovaly lexikální odlišnosti. Z morfonologických odlišností nejlépe identifikovaly protiklad *-ý(-) /-ej(-)*, a to zejména v základu slova, vysoká úspěšnost byla zaznamenána též u identifikace protetického *v-*. Na základě výsledků obou částí testu konstatujeme, že některá slova, či tvary slov, které jsou charakteristické pro obecnou češtinu, děti jako nespisovné nevnímají, pro což svědčí nízká úspěšnost řešení u výrazů, které - jak se domníváme - jsou v mluvených projevech běžné (např. *fleky*). Z tabulky č. 3 pak vysvítá, že děti naopak mohou ve snaze užívat spisovné prostředky jazyka ve svých projevech tíhnout až k hyperkorektnosti.

POZNÁMKY

¹ Slovo VŠELIJAKEJMA bylo v zadaném textu rozděleno na dva řádky (*všeli-jakejma*), proto zřejmě došlo v jednom případě k jinak těžko vysvětlitelné náhradě slovem *jakýma*. I když k tomuto jevu došlo jen v tomto jediném případě, akceptujeme jej jako náhradu ve smyslu *všelijakýma*.

² Tvar adjektiva *fabrickými* představuje zajímavou kombinaci obecněčeského *-ej* a spisovného *-ý*.

LITERATURA

- Fontana,D. (1997): Psychologie ve školní praxi, Praha, Portál.
- Karlík,P., Nekula,M., Rusínová,Z. (1995): Příruční mluvnice češtiny, Praha, Lidové noviny.
- Nebeská, I. (1996): Jazyk, norma, spisovnost, Praha, UK.
- Prouzová,R. (1997): Když se řekne...jazyk. In: Pražská skupina školní etnografie: 3. třída. Výzkumná zpráva, Praha.
- (1998): Specifika mluveného projevu žáků třetí třídy. In: Pražská skupina školní etnografie: 3. třída. Výzkumná zpráva, Praha.
- (1999): Aspekty mluveného projevu žáků čtvrté třídy. In: Pražská skupina školní etnografie: 4. třída. Výzkumná zpráva, Praha.
- (2000): Řízené vyprávění dětí. In: Pražská skupina školní etnografie: 4. třída. Výzkumná zpráva, Praha.
- Wood, Margaret, E. (1973): Children: The Development of Personality and Behaviour. Harrap London.
- Mluvnice češtiny, 1. díl - (1986), Praha, Academia.
- Mluvnice češtiny, 2. díl - (1986), Praha, Academia.
- Pravidla českého pravopisu (1993), Praha, Academia.
- Slovník spisovné češtiny(pro školu a veřejnost) (1978): Praha, Academia.